

LUKÁCS B. GYÖRGY

A HORVÁT POLITIKAI EMIGRÁCIÓ ÉS A HORVÁT TAVASZ

Az 1972-es év számos horvát emlékezetében él tragikus esztendőként. A kibontakozó horvát mozgalom leverése és az azt követő megtorlások sokakat juttattak börtönbe, az elbocsátások sok száz család egzisztenciáját sodorták veszélybe. A *horvát tavasz*ként ismert események, a szocialista politikai rendszer és a gazdaság reformjának következetes végrehajtását, valamint Horvátország Jugoszlávián belüli jogainak kiterjesztését célul kitűző mozgalom fő alakítója a Horvát Kommunista Szövetségének reformer vezetése, a *Matica hrvatska* körül gyülekező értelmiség és az egyetemi diákmozgalom vezetői voltak. A mozgalom nemzeti célkitűzései a horvát emigráció politikailag aktív csoportjainak figyelmét is felkeltették, azok nemcsak a horvát értelmiségieket biztosították támogatásukról, hanem egyre nyíltabban szimpatizáltak a kommunista vezetés reformszárnyával is.

Jugoszlávia nemzeteinek mindegyike jelentős emigrációval rendelkezett, a horvát azonban messze a legnépesebb, gazdaságilag és kulturálisan a legerősebb és legbefolyásosabb volt. A horvátok kivándorlása 1945 után több nagyobb hullámban történt. Az usztasa Független Horvát Állam (NDH) bukását követően elmenekülő tömeget az 1955–1970 közötti időszakban leginkább gazdasági okokból – főleg az 1965-ös gazdasági reform miatt bekövetkező átalakulás következményeinek hatására – rengeteg horvát munkavállaló követte. Egész Jugoszláviából ebben a korszakban összesen mintegy 800 ezer dolgozó távozott. A Nyugat-Európában tevékenykedő jugoszláv állampolgárok száma rohamosan nőtt: 1963-ban 116 ezren, 1967-ben 305 ezren, míg 1968-ra már 360 ezren keresték a boldogulást Európa gazdaságilag fejlettebb országaiban, ahol 1968-ban már Jugoszlávia lakosságának 1,8%-a dolgozott. Még inkább megdöbbentő az adat, mely szerint a hatvanas évek végére már majdnem minden tizedik jugoszláviai születésű munkavállaló külföldi munkahely mellett döntött. Az országos átlagban is magas kivándorlás leginkább Horvátországot sújtotta, 1970-ben 350-400 ezer horvát állampolgár dolgozott külföldön,¹ 1971-ben a külföldön dolgozók (nemcsak a horvátországi, hanem a boszniai és hercegovinai horvátokat is ide számítva) 39%-a volt horvát származású.² 1968-ban Horvátországban a nettó emigrációs ráta 5,5, a népszaporulat pedig mindössze 5,3 ezrelék volt, a népesség csökkent.³ Šime Đodan, horvát közgazdász számításai szerint a Horvátországból kivándoroltak aránya a világon Puerto

Rico után a legmagasabb volt.⁴ Horvátország lakosságának Jugoszlávia lakosságához viszonyított aránya állandó csökkenő tendenciát mutatott, az 1921-es 27,3%-ról 1961-re 22,4%-ra, 1967-re 21,7%-ra⁵ csökkent. Az ügy a kivándorolt horvátság vezetőinek állandó témája volt. A horvátságot sújtó folyamat, a hatvanas–hetvenes évek vendégmunkás-áradata ugyanakkor jelentősen megerősítette az emigrációt.

A horvát politikai emigráció

A horvát politikai emigráció tagjai pontosan követték a hazai eseményeket. Tevékenységükre a jugoszláv kommunisták állandó aggodalommal tekintettek, ugyanakkor a külhoni horvátok egységes fellépésétől nem kellett tartani. Különböző csoportjaik között jelentős ideológiai ellentétek voltak. A mérsékeltbb, polgári, parasztpárti csoportok és a szélsőjobboldali usztasa emigráció alapvetően elkülönült. A világ (Európa, Észak- és Dél-Amerika, valamint Ausztrália) horvátságának egyesítésére irányuló törekvések mérsékelt sikerrel jártak, a hatvanas években csak az NSZK területén 40-50 kisebb-nagyobb horvát emigráns csoport tevékenykedett.

A horvát emigráció politikailag aktív tagjainak többségére jellemző volt a szeparatizmus, programjuk nacionalista volt. A legtevékenyebbek a Német Szövetségi Köztársaságban, Svédországban, Nagy-Britanniában, Ausztráliában, az Egyesült Államokban és Dél-Amerikában (elsősorban Argentína és Paraguay) voltak. Politikailag legaktívabb csoportjaikat a partizánok elől elmenekült usztasák vezették, ugyanis a jugoszláv vezetésnek a világháború után elmenekült usztasa vezetők kiadatására vonatkozó törekvései kevés sikerrel jártak. Maga az NDH vezetője, Ante Pavelić is megmenekült. 1959-ig folytatta tevékenységét, amikor valószínűleg a jugoszláv titkosszolgálat emberei végeztek vele.

Pavelić halálát követően az usztasa szervezetek egysége is gyengülni kezdett. Egyre jöttek létre az újabb és újabb szervezetek. Az új pártok többsége igyekezett megszabadulni a fasiszta jelleg vádjától, vezetőik „demokratikus” mivoltukat bizonygatták. Ilyen párt volt az Ivo Korsky vezette Horvát Republikánus Párt. A hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején igen aktív volt a horvát emigráció jelentős személyisége, Mate Meštrović egyetemi professzor (a világhírű szobrász, Ivan Meštrović fia), az amerikai jugoszláv-ellenes kampány egyik fő szervezője, aki a *horvát tavasz* idején többször járt Jugoszláviában, és számos jelentős személyiséggel folytatott tárgyalásokat. Az Egyesült Államokban a politikailag aktív emigránsok a médián keresztül terjesztették a hazai üldöztetésről szóló történeteket. Szokássá vált, hogy minden év november 29-én (a köztársaság napján) több amerikai városban tüntettek Jugoszlávia ellen (különösen a jugoszláv külképviseletek épületei előtt).

Titónak washingtoni és New York-i látogatásai alkalmával mindig jelentős számú emigránssal, főleg horvát tüntetővel kellett szembesülnie. A visszaemlékezések szerint a jugoszláv elnököt kifejezetten dühítette, hogy az amerikai hatóságok nem akadályozták meg a demonstrációkat.⁶

Az összesen mintegy kétfélmillió főből álló horvát emigráció tagjai közül a hatvanas években 2-3 ezret tartottak szélsőségesnek.⁷ A jugoszláv propaganda igyekezett a teljes horvát emigrációt befeketíteni, fasisztának és terroristának beállítani. Ezt segítette, hogy egyes horvát emigráns csoportok valóban nem riadtak vissza a legvéresebb eszközöktől sem. A számos horvát emigráns haláláért felelős jugoszláv titkosszolgálat (UDBA) szabályos háborút vívtak. Az UDBA igen aktív volt az emigráció elleni küzdelemben, a nyugati országokban és Dél-Amerikában is számos ügynökkel rendelkezett.

A horvát emigráció és a jugoszláv hatóságok küzdelme

A horvát emigráció radikális csoportja, a Horvát Forradalmi Testvériség (HRB) nevezetű usztasa irányultságú, brüsszeli alapítású szervezet 1964 végétől terjesztette ki jelentősen a tevékenységét. A csoport az usztasa mozgalom mintájára szerveződött, beavatási ceremóniájuk is megegyezett az usztasakéval. Számos terrorakciót hajtottak végre.⁸ Horvát szélsőségesek nevéhez a hatvanas évek második felében is számos merénylet fűződött. 1965 júniusában, Németországban meggyilkolták Andrija Karić konzult, 1966 augusztusában, Stuttgartban a konzulátus egyik munkatársa lett gyilkosság áldozata. Ugyanazon év november 26-án pokolgép robbant a párizsi jugoszláv nagykövetség klubja előtt. 1967 augusztusában a Belgrádból Párizsba tartó vonaton találtak pokolgépet.⁹ 1968-ban két brutális merénylet sokkolta a közvéleményt: február 20-án a párizsi jugoszláv nagykövetség épületénél, július 20-án Belgrádban történt gyilkosság. A francia rendőrség nyomozásának eredményei szerint két horvát emigráns bosszúakciójáról volt szó.¹⁰ Nagy megdöbbenést keltett horvát emigránsok 1971. április 24-i tette, amikor a stockholmi jugoszláv nagykövettel, Vlado Rolovićtal végeztek. A gyilkosságnak jelentős visszhangja volt, a diplomata belgrádi temetésén hatalmas tömeg vett részt.¹¹

A jugoszláv titkosszolgálat is számos gyilkosságot követett el. 1965 júniusában meggyilkolták Đuro Deželićet, a Német Szövetségi Köztársaság horvát emigrációjának jelentős személyiségét. 1966 nyarától a nyugat-európai emigráció „lefejezését” határozták el. Az akció első áldozata Dr. Krunoslav Draganović volt, akivel 1967 szeptemberében, Triesztben végeztek. Branko Jelić emigráns vezető Németországba érkezése (1949) óta állandó célpont volt, ezért Berlinből Münchenbe volt kénytelen költözni.¹² 1968 során a bajor fővárosban három magasabb funkciót betöltő usztasa, míg 1969. június 30-án Nahid Kulenović,

horvát vezető lett merénylet áldozata. Az 1969-es év leghírhedtebb áldozata Maks Vjekoslav Luburić, a jasenovaci koncentrációs tábor egykori vezetője volt, akit Ante Pavelić, halála előtt utódjaként jelölt meg. A kommunisták által „jugoszláv Eichmannak” is nevezett horvát vezető meggyilkolását az UDBA emberei jelentős eredménynek tartották. 1969 októberétől, Willy Brandt kancellárságának kezdetével egy időre visszafogták németországi tevékenységük intenzitását.¹³

A jugoszláv szövetségi kommunista vezetést leginkább a mérsékeltebb horvát emigráció azon törekvései aggasztották, melyek a hazai horvát kommunistákkal való megbékélést célozták.¹⁴ Már a hatvanas évek elejétől egyre intenzívebbé váltak az ilyen jellegű törekvések. Jellemző az 1962 októberében az egyik legjelentősebb horvát emigráns folyóiratban, a Jakša Kušan szerkesztette, Londonban megjelenő *Nova Hrvatská*ban megjelent *Nyílt levél a horvát kommunistáknak* című írás, melyben az ideológiai ellentétek félretételére szólítottak fel. A levél szerzői szerint „a legfontosabb az, hogy minden horvát Horvátország érdekében munkálkodjon”. Arra hivatkoztak, hogy „a Nyugaton (főleg az angolszász világban) töltött évek megtanították őket arra, hogy a nemzetek erejüket és nagyságukat éppen annak köszönhetik, hogy tagjaik, legyenek azok jobb- vagy baloldaliak, monarchisták vagy köztársaságpártiak, hívők vagy ateisták, soha sem feledkeznek meg arról, hogy egyazon nemzethez tartoznak, és nem tévesztik szem elől nemzetük érdekeit”. A levél „Belgrád növekvő központi hatalma elleni lázadásra” szólított, különösen gazdasági értelemben. Arra hívták fel a horvát pártvezetést, hogy ne üljön fel a „monolitizmus politikájának”, és ne tegyen saját vállalatai és tulajdon köztársasága érdekei ellen. Példaként a szlovén kommunisták viselkedését hozták fel, és a „tisztá elszámolásért” való kiállást szorgalmazták. Javasolták továbbá a szovjet blokk felé történő orientáció elleni fellépést, a Nyugattal való gazdasági, tudományos és kulturális kapcsolatok fejlesztésének elősegítését. A levél végén azt bizonygatták, hogy Horvátország milyen jelentős előnyöket élvezhetne egy nyugat-európai nemzeteket tömörítő közösség tagjaként. Jóslatuk szerint ennek bekövetkezte „csak idő kérdése és nagyban függ a horvát kommunisták tevékenységétől”, akiknek lehetőségük van a folyamat felgyorsítására. A levél szerzői soraikat így zárták: „Éljen a minden horvát közötti összefogás és egyetértés!”¹⁵

Ranković bukása és a horvát követelések erősödése

Jugoszlávia történetében új korszak kezdődött Aleksandar Ranković¹⁶ bukásával, a brioni plénumot követően. Az 1966 nyarán bekövetkező váltással a jugoszláviai reform hívei kerekedtek felül, s ez enyhülést, szabadabb légkört, nagyobb sajtószabadságot hozott, ami Horvátországban a horvát nemzeti

tudat nyíltabb kifejeződését tette lehetővé. Jugoszlávia decentralizációjának folyamata ezt követően vette kezdetét. Az esemény nagy izgalmat váltott ki az emigráció köreiből is, a már említett *Nova Hrvatska* című lapban 1966 augusztusában, közvetlenül a brioni plénumot követően ímét a horvát kommunistáknak címzett nyílt levél jelent meg. A levél azt bizonyítja, hogy a váltás jelentőségét az emigráció is igen hamar felismerte. Kijelentették, hogy „a világháború vége óta eddig soha nem volt nagyobb szükség arra, hogy a párt minden horvát tagja maximális aktivitást mutasson. Eljött az idő, amikor eddig soha nem látott módon kell aktivizálniuk magukat, hogy a horvát vezetés a szó szoros értelmében hatalmon legyen és ne a »hatalom mellett«, ahogyan az a történelem során a horvátsággal oly sokszor megesett.” Felhívták a horvát vezetést, hogy segítse elő az UDBA hatalmának tartós visszaszorítását, annak nemcsak a párttól, de a politikától való elválasztását is. Felszólítottak, hogy a kompromittált elemek által addig kézben tartott rendőri szerveknél, a gazdasági kulcspozíciók tekintetében, valamint a hadseregben és a diplomáciában a horvát kommunistáknak „Horvátország politikai és gazdasági jelentőségének megfelelő befolyásra kell szert tenniük.” Fontosnak tartották „a párton kívüli, ezideáig teljesen passzív erők aktivizálódásának ösztönzését” is, és természetesen ezúttal is hangsúlyozták minden horvát összefogásának szükségességét. Megtörtént a szélsőségektől való elzárkózás is: „a horvát érdekek védelméhez nincs szükség szélsőséges nacionalizmusra, sem sovinizmusra. Nem szükséges, sőt éppen ellenkezőleg, éppenhogy káros a nemzeti türelmetlenség bármiféle módon történő fokozása a horvát területeken.” Biztosra vették, hogy „horvát részről a nemzeti szélsőségesség legenyhébb formája is el fog tűnni, amint a horvát kommunisták kellő mértékben kiállnak Horvátország gazdasági, kulturális, szociális és politikai fejlődése mellett, amennyiben mindenki számára bebizonyítják, hogy a nemzet természetes jogainak védelme nem ellentétes a szocializmussal, hanem éppen erősíti azt.” „Csak a nemzeti büszkeség és a nemzethez tartozás érzése mozgósíthatja a horvát társadalom azon erejét és potenciálját, melyek nélkül országunkban elképzelhetetlen a valódi szocializmus kiépítése”, tették hozzá, s levelüket a következőképpen zárták: „Horvátországnak jelenleg önökön kívül nincsenek hatalmon lévő képviselői, ezért vigyék véghez történelmi szerepüket – harcolják ki a szabadságot saját maguknak és Horvátországnak!”¹⁷

A teljes horvát emigrációról elmondható, hogy nagy reményeket táplált a Ranković bukását követően Horvátországban kibontakozó folyamatok iránt. Lelkesen támogatták már az 1967-ben a Horvát Írószövetség és a Matica hrvatska által kiadott, a főbb horvát kulturális és tudományos intézmények többsége által támogatott *Nyelvi Deklarációt*, mely a horvát irodalmi nyelv hátrányos helyzete miatti tiltakozást jelentett. Az unitarista politikával való szembeszállás, a horvát jogokért való határozott kiállás miatt ezt követően hamarosan a horvát reformkommunisták tevékenységére is szimpátiával kezd-

tek tekinteni. A mozgalom vezetői az emigráció szemében a horvát szabadság ügyének harcosai voltak.¹⁸ A fiatalabb, horvát irányultságú káderek előtérbe kerülése az emigráció számára az unitarizmus elleni küzdelem garanciáját, a horvát nemzeti eszme feléledésének reményét jelentette. A horvát nemzeti mozgalomban Horvátország kiválásának, a függetlenség kivívásának lehetőségét látták, szavakban főleg a legradikálisabb jelszavakat zászlajukra tűző zágrábi hallgatókat támogatták, akikhez felhívást is intéztek.¹⁹ Az emigráció vezetőinek többsége üdvözölte a Horvát Kommunisták Szövetsége Közpon-ti Bizottságának 1970. január 15–17-én tartott X. ülését. A plénumot sokan a *horvát tavasz* valódi kezdőpontjaként tartják számon, az a horvát kommunis-ták reformellenes szárnyának vereségével zárult, az unitarizmus elleni harc-ban mindenképpen fontos mérföldkövet jelentett. A Savka Dabčević-Kučar és Mika Tripalo vezette horvát reformerek Horvátország számára nagyobb jogokat csakis Jugoszlávián belül kívántak elérni, ezért a délszláv államot mindvégig a horvátság börtönének tartó emigráció²⁰ velük szimpatizáló nyi-latkozatai számukra rendkívül kellemetlenek voltak. Savka Dabčević-Kučar visszaemlékezéseiben arról ír, hogy a reformkommunista vezetés hatalomra kerülésével indult el a *horvát megbékélés* folyamata, ami az emigráció mérsékelt erőihez való közeledést jelentette,²¹ ugyanakkor a horvát vezetés mindig is tagadta, hogy bármiféle kapcsolatot tartana fenn az emigráció képviselő-ivel. Az ügy érzékenységet a horvát vezetés ellenfelei ki is használták, a re-formvezetést gyakorlatilag a Horvát Nemzeti Bizottság (HNO) vezetőjével, Branimir Jelićtyel való kombinálással vádolták.

Branko Jelić a *horvát tavasz* idején a legismertebb horvát emigráns vezető-nek számított, a jugoszláviai belpolitikai viták során a legtöbbször az ő neve hangzott el. Jelić, az usztasa mozgalom vezetéséhez közel álló személyként, a harmincas évek végén a leendő usztasa állam komoly pozíciójának váro-mányosa volt, ebben azonban megakadályozta, hogy brit katonák 1939 októ-berében elfogták és hat éven át fogva is tartották. Az NDH vezetésében való részvételre tehát nem volt módja, „tisztá múltja” azonban a világháború után igen nagy előnyt jelentett.

A kommunista rendszer Jelić szerint Horvátországban szerb kommuniz-musként alakult meg, és átvette a horvátellenes szerb nemzeti sovinizta ha-gyományt. Tito elnököt „nagyserb bábunak” nevezte és kijelentette, hogy míg a horvátok számára az NDH felszabadulást hozott, a szocialista Jugo-szlávia csak újabb rabságot. A HNO kinyilatkoztatta, hogy a starčevići Hor-vát Jogpárt eszméinek alapján áll.²² Fő ellenségüknek a szerb imperializmus és „szociálfasizmus” mellett a „horvát kvizlingekek” tartották. Az alapvetően az NSZK területén tevékenykedő Jelić pontosan követte a hazai eseménye-ket. A felettébb ambiciózus horvát vezető számos újítást hozott az emigrá-ció életébe. Felismerte a Horvátországban felnövő, a két világháború közötti helyzetről vajmi keveset tudó új generációban rejlő lehetőségeket, sikeresen

szólította őket meg. Rendkívül aktív volt, tárgyalt szlovén emigránsokkal, többek között Ciril Žebottal is, és kapcsolatban volt albán emigráns vezetőkkel, valamint a makedón Vanča Mihajlovval, a Belső-macedóniai Forradalmi Szervezet (VMRO) vezérével is.

A HNO vezetői a horvát emigránsok többségéhez hasonlóan a hatvanas évek második feléig nem csak Jugoszláviát, de a kommunista rendszert is hevesen bírálták. A Ranković bukásával bekövetkező új korszak azonban őket is arra készítette, hogy békejobbot nyújtsanak a horvát kommunistáknak és (amennyiben nem tapad a kezükhöz horvát vér) „a szabadságért folytatott harchoz” való csatlakozásra hívják őket fel.

Branko Jelić és a szovjet szál

A demokráciára, a többpártrendszerre építő horvát emigráns politika tradicionálisan a nyugati hatalmak segítségére épített, elvetve bármiféle kommunista opciót. Reményüket a Nyugat Szovjetunió feletti győzelmébe vetették, ennek azonban az ötvenes évek második felétől egyre kisebb volt a realitása. Jelićék fordulata a leginkább új külpolitikai irányultságukban mutatkozott meg, hiszen szakítottak a horvát emigráció addigi gyakorlatával. A „rég, romantikus eszményekről való lemondásra” szólítottak fel, mondván, hogy mindenkivel tárgyalni kell, aki elősegítheti a horvát ügyet, ugyanakkor hozzátették, hogy „hűnek kell maradni a szabadságról és hitről vallott nézetekhez”. Jelić sokakat meglepve lépéseket tett a Szovjetunióval való együttműködés elősegítésére. Kívánatosnak tartotta a „bipoláris világban a Svájc, Ausztria vagy Finnországhoz hasonlóan semleges Horvátország” létrehozását. Az új magyarázat szerint nem a kommunizmus, hanem csak Jugoszlávia léte taszítja rabságba a horvátokat. A HNO a horvát emigrációt addig jellemző kommunistaellenességet csak annak tudta be, hogy Horvátországban a kommunista forradalom idején a jugoszlávizmus uralkodott. Jelićék értékelése szerint a nyugati demokráciák mindig csak saját érdekeik szerint cselekedtek, melyek Jugoszlávia fenntartása mellett szóltak, és számukra mindig is mellékes volt, hogy abban kommunista-e a rendszer vagy sem. Jelić Nixon amerikai elnököt is kritizálta, aki szerinte „az USA elnökeként a demokrácia és a népszuverenitás ellen van”,²³ a Szovjetunió ugyanakkor szerinte a fasiszta veszély rövid időszakát leszámítva sosem fogadta el Jugoszlávia létét.²⁴

Az új, egyszerre szocialista és semleges Horvátországot Jelić változatlanul a „teljes területen”, azaz Bosznia-Hercegovinával együtt képzelte el. Tervei közül nem ez volt az egyetlen, mely a horvát tagállam keretein túlmutatott, a többi tagköztársasághoz tartozó horvát vagy horvátnak vélt területek mellett Szlovéniával is kombinált. A szlovének szerinte konföderációba léphetnének

Horvátországgal, illetve felajánlották volna nekik, hogy alapítsanak független, semleges államot.

Jelić 1969 őszén lépett kapcsolatba a Szovjetunió képviselőivel, a tárgyalásokkal kapcsolatban azonban számos kérdés megválaszolatlan. A HNO lapjában, a *Hrvatska država*-ban először 1970 áprilisában jelent meg az ügyet tárgyaló cikk, mégpedig a Kreml és a zágrábi Markov tér képével, címe *Horvátország és a Szovjetunió* volt. A cikk ismeretlen szerzője a Horvátország finlandizációjára vonatkozó szovjet terv létezéséről beszélt, a szovjetek „lenini-sztálini doktrínához való visszatéréséről”, mely szerint „Jugoszláviát az angol-francia érdekek hozta létre”. A lapban megjelent cikkekben sokat írtak Lenin horvát kérdésről vallott nézeteiről, Jelić ideologizálni próbálta a horvát–oros viszonyt is, többször beszélt arról, hogy Lenin a kezdetektől Jugoszlávia ellen volt, Sztálin pedig figyelmeztette a szerbeket arra, hogy a fejlettebb horvátok elnyomása megbosszulja majd magát. A két nép kapcsolatának múltjából idézve olyan mítoszokat gyártottak, mint az, amely szerint a Sztálingrádnál küzdő horvát katonákkal a szovjetek rendkívül barátságosak voltak.²⁵ Állították, hogy Moszkva hosszú távú érdekeiben Jugoszlávia nem szerepel.

A horvát–szovjet tárgyalásokról kevés konkrétumot lehet tudni. 1970 áprilisában Kijevben politikai ügyekről, május végén Szófiában katonai kérdésekről tárgyaltak. Utóbbit követően Jelić a HNO nevében memorandumot címzett a nagyhatalmakhoz, hat pontban összefoglalva a horvát követeléseket. 1970 júniusának közepén Moszkvában folytatódtak a tárgyalások. A szovjeteknek nyújtandó jövőbeli kedvezményekről (kikötők, repterek használata) a szófiai tárgyalásokon volt szó. A tárgyalások Brezsnyev 1971. szeptember 22–25-i jugoszláviai látogatását követően szakadtak meg.

A tengeri kijáráshoz fűződő érdeke miatt a térségnek valóban kiemelt helye volt a Szovjetunió külpolitikájában, a világpolitikai helyzet azonban nem tette lehetővé, hogy egy ilyen elképzelést komolyan támogassanak. A Szovjetuniónak szuperhatalomként a világon mindenhol voltak ügynökei, a horvát kártya a Titóra való nyomásgyakorlás eszközeként lehetett hasznos. Főleg az észak-amerikai horvát emigráns vezetők meggyőződése volt, hogy a Moszkvával való kokettálás Jelić részéről csak trükk, melynek egyedüli célja a Nyugat figyelmének felkeltése.²⁶ A jugoszláv vezetés veszélyesnek tartotta Jelić tevékenységét, köreibe az UDBA-ügynököket épített be, sokukról a HNO vezetője jól tudta, hogy a jugoszláv titkosszolgálatnak (is) dolgoznak. Jelić veszélyességét jelzi, hogy többször próbáltak vele végezni. 1970 szeptemberében sikertelen merényletet követtek el ellene, amit 1971 májusában megismételtek, a horvát vezető azonban ezt is túlélte.²⁷

A horvát tavasz leverése

A horvát kommunisták reformszárnyáról rendszeresen pozitívan nyilatkozó Jelić 1970. február 15-én nyílt levelet írt Vladimir Bakarićnak, melyben ismét nemzeti megbékélésre szólított fel, hangsúlyozva, hogy a horvát emigráció nem terroristákból áll.²⁸ 1971. október 1-jén, Nixon zágrábi tartózkodása idején, nemcsak az amerikai elnöknek, hanem Savka Dabčević-Kučarnak is táviratot küldött.²⁹ Az új horvát vezetés ellenfeleinek kézenfekvő volt ennek a gyenge pontnak a kihasználása, az emigrációval folytatott kapcsolattal vádolták őket meg.

A horvát vezetés az emigrációval fenntartott kapcsolatukról szóló hírek terjesztésének ügye mögött a X. plénumon legyőzött erőket és azok Horvátországon kívüli támogatóit látta, a szerbiai körök által befolyásolt titkosszolgálat cselszövésére gyanakodtak. Figyelmeztettek, hogy az ügy szálai Jugoszlávián belüli körökig vezetnek, és összefüggést feltételeztek a belgrádi sajtóban megjelent, a horvát vezetést támadó cikkekkel. A szerb vezetés követelte a két ügy szétválasztását.³⁰ A támadás kivédéséhez a horvát kommunisták Tito elnökhöz fordultak, akivel annak belgrádi otthonában tárgyaltak a további teendőkről.³¹ 1971. március 23-án a JK SZ Elnökség ülésén foglalkoztak az ügygel, ahol annak kivizsgálására egy bizottság felállításáról határoztak. A szlovén Stane Dolanc irányításával lefolytatott vizsgálat megállapította, hogy valóban „a horvát politikai vezetés kompromittálására szervezett ellenséges támadásról”, a titkosszolgálatok és az 1966-ban legyőzött erők intrikájáról volt szó.³² A legmagasabb jugoszláv szerv gyakorlatilag igazat adott a horvát vezetésnek, a lényeg, a tettesek megnevezése azonban elmaradt, és erre a későbbiekben sem került sor.

Vladimir Bakarić kezdeményezésére 1971. április 6-án a HK SZ KB közleményt adott ki, melyben elítélték „a IV. plénumon politikailag elítélt unitarista, centralista, bürokratikus erők” tevékenységét. A közleményt annak ellenére hozták nyilvánosságra, hogy a JK SZ Elnöksége az ügy titokban tartását kérte. Ez a köztársasági és a szövetségi szervek között komoly feszültségekhez vezetett.³³ Ezt követően, 1971. április 9-én Marko Bulc vezetésével a szövetségi kormány is bizottságot alakított az ügy kivizsgálására, mely a Dolanc-féle vizsgálattal ellentétes eredményre jutott, megállapította, hogy a szövetségi szerveknek nincs közük a horvát vezetés és az emigráció kapcsolatáról szóló intrikákhoz. Az ügy a horvát vezetéssel való leszámolás előjátékává vált. Tito végül az 1971. december 1-jén a vajdasági Karađorđevóban tartott ülésen váltotta le a horvát vezetést, akik hivatalosan december 12–13-án mondtak le.

Az oly nagy reménykedéssel fogadott mozgalom leverése sokként érte a külföldi horvátságot. A karađorđevói események hallatán a teljes emigráció felzúdult, december 19-én tüntetést szerveztek Berlinben, melyen Jelić is felszólt. Brezsnyevnek és Nixonnak is táviratot küldtek, előbbiből segítséget

kértek, utóbbtól, hogy ne támogassa Titót. Komoly tüntetések voltak Münchenben és Frankfurtban is. Az emigráció a *horvát tavasz* leveréséért Tito mellett a Jugoszláv Néphadsereg vezetését, a horvátországi szerbeket és a jugoszláv irányultságú horvátokat okolta. Branko Jelić a horvát vezetéssel való leszámolásra a következőképpen reagált: „Tito, a szenilis nagyszerb-szolga a világ imperialistáinak segítségével akadályozza a horvát nép harcát”.³⁴ Az emigráció vezetői szerint Tito gyakorlatilag a teljes horvát nemzetet: a kommunista vezetést, a marxista értelmiséget, a diákmozgalomban résztvevő hallgatókat ellenforradalmi tevékenységgel vádolta.³⁵ A Mika Tripalo és Savka Dabčević-Kučar által Karađordevóban megfogalmazott önkritikát opportunizmusként, a horvát tavasz eszméinek megtagadásaként, a horvát vezetést követő horvát nemzet elárulásaként értékelték.

A *Hrvatska revija* hasábjain a karađordevói eseményeket a királyi Jugoszlávia idején történetekhez hasonlították, „Tito obznanajáról” beszéltek, aki ezzel „Sándor király mintájára bejelentette a maga január hatodikáját”. A legjelentősebb horvát emigráns lapban a történetekért Tito mellett a szerb tiszteket tették felelőssé.³⁶ Jakša Kušan lapja, a londoni *Nova Hrvatska* cikkeiben Zágráb Jugoszlávia többi köztársasági központjától való izoláltságával magyarázták azt, hogy a horvát vezetést ilyen könnyen el lehetett mozdítani. Kijelentették, hogy Jugoszláviát csak „a belgrádi nagyszerb körök által uralt” hadsereg tartja össze. Ivo Korsky Karađordevót a horvát nemzet küzdelmének történelmi fordulópontjaként értelmezte, kiemelve, hogy az ismét annak bizonyítéka, hogy „Jugoszlávia csakis diktatúraként létezhet”, és „Horvátország szabadságát Jugoszlávián belül lehetetlen elérni”, „tévedtek azok, akik abban bíztak, hogy a szuverén horvát állam célját békésen, reformok útján is el lehet érni”.³⁷

Hasonlóan vélekedett a horvát tavasz leverése utáni börtönbüntetésének letöltését követően külföldre távozó Bruno Bušić is, aki szerint Karađordevó tulajdonképpen jól is jött, hiszen rengeteg horvátot „szabadított meg a jugoszláv téveszme maradványaitól is.” „Ha valamit leromboltak, az a Jugoszlávia fokozatos demokratizálásába és egy ilyen Jugoszlávián belüli szuverén Horvátország létrejöttének lehetőségébe vetett hit illúziója volt”³⁸ – mondta. Az 1978 őszén az UDBA által Párizsban brutálisan meggyilkolt Bušić a *horvát tavasz* kommunista vezetésének szemére vetette, hogy nem használták ki a X. ülés nyújtotta lehetőséget, csak a lehangosabb unitaristát, Miloš Žankót távolították el, a tisztogatást nem folytatták idejében.

A hetvenes évek eleji tisztogatás elől elmenekülők az emigráció újabb csoportját képezték. Az ezáltal ismét, ezúttal intellektuális értelemben is jelentősen erősödő emigráció Karađordevó után fokozta jugoszlávellenes tevékenységét.³⁹ A szélsőséges csoportok is aktivizálták magukat. 1972. január 26-án Csehszlovákia légtérében robbantották fel a JAT jugoszláv légitársaság gépét, január 27-én egy Ausztriából érkező vonaton Zágráb mellett bomba robbant. Június végén ausztráliai születésű fiatal horvátok a közép-boszniai

Bugojno mellett népi felkelést akartak kirobbantani, ami majd egy hónapig tartó fegyveres konfliktusba torkollott. Szeptember közepén Sydneyben a jugoszláv turisztikai hivatalt robbantották fel. Néhány nappal ezt követően horvát emigránsok a svédországi Uppsalában elfoglalták az SAS repülőgépet, a hatóságoktól pénzt és társaik szabadon bocsátását zsarolták ki, majd Spanyolországba, később Paraguayba menekültek.⁴⁰

A mérsékelt politikai emigráció köreiből komoly zavar volt tapasztalható, a Karadžorđevo utáni helyzet sokakat döböntett rá az egység hiányára, egyre többen látták a kiutat a horvát politikai emigráció összefogásában. Branko Jelić jelentősen népszerűbb lett Európán kívül Észak-Amerikában és Argentínában is, életét azonban 1972. május 31-én az UDBA bérgyilkosa kioltotta. Ez sem akadályozhatta azonban meg, hogy a horvát politikai emigráció végre kiutat találjon a széttagoaltság tragikus állapotából. 1974-ben, a Torontóban létrehozott Horvát Nemzeti Tanács (HNV) létrejöttével új fejezet nyílt a horvát politikai emigráció történetében.

Felhasznált, de nem hivatkozott irodalom

- GALIĆ, Mirko: *Politika u emigraciji: demokratska alternativa*, Globus, Zagreb, 1990.
JAREB, Mario: *Ustaško-domobranski pokret: od nastanka do travnja 1941. godine*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
KORSKY, Ivo: *Hrvatski nacionalizam*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1991.

Jegyzetek

- ¹ DABČEVIĆ-KUČAR, Savka: *Sedamdeset i proa: hrvatski snovi i stvarnost I.*, Interpublic, Zagreb, 1997, 227. p.
² RADELIĆ, Zdenko: *Hrvatska u Jugoslaviji 1945–1992*, Školska knjiga, Zagreb, 2006, 426. p.
³ ĐODAN, Šime: *Hrvatsko pitanje 1918–1990*, Alfa, Zagreb, 1991, 76. p.
⁴ *Uo.*, 109–110. p.
⁵ *Uo.*, 109. p.
⁶ PRPIĆ, Jure: *Hrvati u Americi: njihova povijest i doprinos Americi i Hrvatskoj*, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1997, 357. p.
⁷ PIRJEVEC, Jože: *Jugoslavija 1918–1992. Nastanak, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*, Založba Lipa, Koper, 1995, 317. p.
⁸ DODER, Milenko: *Jugoslavenska neprijateljska emigracija*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1989, 27–28. p.
⁹ TRUD, Žil: *Etnički sukobi u Titovoj Jugoslaviji (1960–1980)*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2010, 245. p.

- ¹⁰ *Uo.*, 247. p.
- ¹¹ MARKOVIĆ, Dragoslav Draža: *Život i politika 1967–78*, Rad, Beograd, 1987, 274. p.
- ¹² JAREB, Jere: *Političke uspomene i rad Dra Branimira Jelića*, Mirko Šamija, Cleveland, 1982, 575. p.
- ¹³ *Uo.*, 574. p.
- ¹⁴ *Izveštaj o stanju u Savezu komunista Hrvatske u odnosu na prodor nacionalizma u njegove redove*, Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske, Zagreb, 1972, 227–235. p.
- ¹⁵ KUŠAN, Jakša: *Bitka za Novu Hrvatsku*, Otokar Keršovani, Rijeka, 2000, 173–174. p.
- ¹⁶ Szerb származású kommunista vezető, Tito harcostársa és bizalmasa. 1948-tól belügy-miniszter, 1963-tól Jugoszlávia alelnöke.
- ¹⁷ KUŠAN: *i.m.*, 192–194. p.
- ¹⁸ JANDRIĆ, Berislav: *Hrvatska politička emigracija (prema priložima iz Hrvatske revije) o zbivanjima u Hrvatskoj tijekom 1971./1972. godine*, 5. p., <<http://www.cpi.hr/download/links/hr/7289.pdf>> (letöltve 2010. 04. 16.).
- ¹⁹ JAREB: *i.m.*, 509. p.
- ²⁰ JANDRIĆ, Berislav: *Stajališta hrvatske političke emigracije o Hrvatskom proljeću iznesena u najznačajnijem emigrantskom časopisu Hrvatskoj reviji, Časopis za suvremenu povijest*, 2003/2., 459. p.
- ²¹ DABČEVIĆ-KUČAR: *i.m.*, 484–485. p.
- ²² JAREB: *i.m.*, 467. p.
- ²³ *Uo.*, 511. p.
- ²⁴ *Uo.*, 551–552. p.
- ²⁵ *Uo.*, 461–462. p.
- ²⁶ ČIZMIĆ, Ivan: *Hrvatsko iseljeničtvo i prosinački prevrat iz 1971. (2. dio)*, *Matica*, 2011/12., 50–51. p., 50. p.
- ²⁷ JAREB: *i.m.*, 463. p.
- ²⁸ *Uo.*, 440. p.
- ²⁹ *Uo.*, 464. p.
- ³⁰ TRIPALO, Miko: *Hrvatsko proljeće*, Globus, Zagreb, 1990, 146. p.
- ³¹ DABČEVIĆ-KUČAR: *i.m.*, 500. p.
- ³² PIRJEVEC: *i.m.*, 297. p.
- ³³ TRIPALO: *i.m.*, 148. p.
- ³⁴ JAREB: *i.m.*, 512. p.
- ³⁵ JANDRIĆ: *i.m.*, 8. p.
- ³⁶ ČIZMIĆ, Ivan: *Hrvatsko iseljeničtvo i prosinački prevrat iz 1971. (1. dio)*, *Matica*, 2011/11., 52–53. p., 52. p.
- ³⁷ *Uo.*, 53. p.
- ³⁸ KATALINIĆ, Kazimir: *Radanje države: NDH, Tito, hrvatsko proljeće i 1991*, Časopis Republika Hrvatska, Zagreb – Buenos Aires, 1994, 25. p.
- ³⁹ PRPIĆ: *i.m.*, 360. p.
- ⁴⁰ PIRJEVEC: *i.m.*, 317–318. p.